

ความมั่นคงทางอาหาร เรื่องเล่าของชาวอาข่า

มัสลิน บุตรเพชร*

ความหลังอาข่า

เป็นระยะเวลากว่า ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา บนเนื้อที่เล็กๆ ของเทือกเขาแดนลาว ที่ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลาและการพัฒนาในแนวความคิดตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ (และสังคม) แห่งชาติฉบับแรกจนถึงฉบับปัจจุบันได้มีชาวเขากลุ่มหนึ่งตัดสินใจฝากฝังชีวิตและจิตวิญญาณของการหาอยู่หากินไว้กับเกษตรกรรมบนพื้นที่สูงตามความถนัดของพวกเขา ชาวเขากลุ่มนี้สืบเชื้อสายอาข่า กลุ่มผาหมี ซึ่งถิ่นกำเนิดของพวกเขาอยู่ทางตอนใต้แถบมณฑลยูนนานของประเทศจีน

พ่อเต่าเจอแหละ หมอผีประจำชุมชน บอกเล่าว่าชาวอาข่ากลุ่มผาหมีนี้พบเห็นได้น้อยมากในจังหวัดเชียงรายมีเพียงแค่ ๓ หมู่บ้านที่รวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น นอกจากนั้นกระจัดกระจายตามหมู่บ้านอื่นๆ ในอำเภอเดียวกันและต่างอำเภอ ในอดีตสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านไม่เห็นความจำเป็นที่ต้องมีชื่อหมู่บ้าน แต่เมื่อมีการตัดถนนผ่านหมู่บ้าน ทางกรมเห็นว่าจำเป็นต้องมีชื่อเรียกหมู่บ้าน จึงเรียกชื่อตามชื่อผู้นำชุมชนคนแรก คือ “หวังซาง” สงสัยกันว่าชาวบ้านผู้ที่เจ้าหน้าที่ไปถามลงเป็นชาวจีนฮ่อหมู่บ้านข้างๆ จึงสามารถออกเสียงเพี้ยนเป็น “หล่อซา” มาจนถึงปัจจุบัน^๒

“ฮอจาจา” หาอยู่หากิน

ระยะแรกของการจับจองพื้นที่อยู่อาศัยและทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพที่ดินยังมีอยู่มากเนื่องจากมีเพียง ๕ – ๑๐ ครัวเรือน แต่ในปัจจุบันมีจำนวนประชากรที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่มากขึ้นบ้างเป็นญาติกับผู้อาศัยเดิม บ้างแต่งงานมีครอบครัว ฯลฯ จนตอนนี้จำนวนครัวเรือนของชุมชนบ้านหล่อซามี ๕๐ ครัวเรือน ในจำนวนนี้ ๔๕ ครัวเรือนเพาะปลูกพืชผักเพื่อเป็นอาหารเลี้ยงคนใน

* มัสลิน บุตรเพชร เป็นบัณฑิตอาสาสมัคร รุ่นที่ ๓๗ ปีการศึกษา ๒๕๔๘ สำนักบัณฑิตอาสาสมัครมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปัจจุบันเป็นเจ้าหน้าที่สังคมสงเคราะห์ ที่สำนักงานคาทอลิกสงเคราะห์ผู้ประสบภัยและผู้ลี้ภัย (Catholic Office for Emergency Relief and Refugees – COERR)

๑ สัมภาษณ์ เจอแหละ หมอผี, หมอผีประจำชุมชน, ตุลาคม ๒๕๔๘.

๒ สัมภาษณ์ บัญญัติ ปิเช, ผู้นำชุมชน, พฤศจิกายน ๒๕๔๘.

ครอบครัว ดังนั้นที่ดินทำกินของผู้มาอยู่ใหม่จึงต้องอยู่ห่างไกลออกไป แต่บางรายได้รับการช่วยเหลือแบ่งปันจากญาติพี่น้องซึ่งอยู่มาก่อนก็มี บางรายขอเช่าพื้นที่จากคนรู้จักสนิทสนม และจ่ายค่าเช่าเป็นผลผลิตจากการทำเกษตรกรรมก็มี ชาวบ้านมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย ช่วยเหลือแบ่งปันซึ่งกันและกันโดยพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ดังกล่าวมีลักษณะเป็นพื้นที่หุบเขาและที่เนินเขา หากถามถึงขนาดของเนื้อที่ตามหน่วยมาตรวัดสากลแล้ว ผู้เขียนไม่สามารถให้คำตอบได้อย่างถูกต้องชัดเจน หากแต่คำตอบที่ได้เป็นการนับจำนวนเนื้อที่ เช่น หมี่ชา ยูของตอบคำถามโดยการนับจำนวนภูเขาแต่ละลูก แต่ละหุบที่ตั้งตระหง่านรายล้อมอยู่รอบๆ หมู่บ้าน ที่ซึ่งที่ดินทำกินของเธอซุกตัวอยู่ “...หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า ห้าไร่...”^๓ เธอยื่นชี้นิ้วไปยังภูเขาแต่ละลูก พร้อมทำปากขมุขมิบ ทำยศุคพร้อมกับยกมือชูห้านิ้วให้เราเห็น ดังนั้น ผู้เขียนจึงไม่พยายามให้ความสำคัญที่จะหาคำตอบนั้นด้วย เพียงทราบว่าแต่ละครัวเรือนมีที่ดินทำกิน สามารถปลูกข้าวและผลผลิตอื่นเพื่อยังชีพได้อย่างพอเพียงก็เพียงพอแล้ว

แหล่งอาหารของชาวบ้านหล่อหลอมหาได้ผูกขาดอยู่กับที่ดินทำกินเพียงอย่างเดียวไม่ หากยังมีป่ารอบๆ ชุมชน ลำห้วย ซึ่งบรรจุพืชผัก สมุนไพรกว่าหลายร้อยชนิด เท่าที่สำรวจพบ และยังมีสัตว์ป่า ปลานานาชนิด และสัตว์น้ำอื่นๆ ซึ่งเป็นแหล่งของสารอาหารอย่างครบถ้วน บางชนิดไม่เพียงทำหน้าที่เป็นอาหารของชาวบ้านเท่านั้น แต่ยังมีประโยชน์เป็นยารักษาโรคอีกด้วย ชาวบ้านผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความรู้ว่าสมุนไพรชนิดใดช่วยรักษาอาการเจ็บป่วยได้ ความรู้ดังกล่าวเป็นภูมิปัญญาอันล้ำค่าของชาวบ้านที่ระยะหลังๆ เริ่มเลือนหายล้มตายไปกับผู้เฒ่าผู้แก่เหล่านั้นไม่มีการสืบทอดให้กับเยาวชนรุ่นหลัง

แหล่งอาหารตามธรรมชาตินี้ ชาวบ้านเรียกว่าของป่า ที่มีหมุนเวียนตลอดทั้งปี ผลัดเปลี่ยนไปตามแต่ละฤดูกาล ร้อน ฝน หนาว ซึ่งฤดูที่ของป่ามีมากที่สุดคือ ฤดูหนาว แต่ฤดูที่ชาวบ้านเข้าป่าหาอาหารมากที่สุดคือ ฤดูร้อน เนื่องจากฤดูร้อน คือฤดูแล้งของชาวบ้าน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคมไปจนถึงเดือนพฤษภาคม อากาศร้อนจัดในตอนกลางวัน แต่เริ่มเย็นลงในช่วงเวลากลางคืนและจากสภาพอากาศที่ร้อนจัดนี้ทำให้น้ำในลำห้วยเหือดแห้งลง ชาวบ้านสามารถเพาะปลูกพืชผักได้เพียงเล็กน้อย บางรายมีพื้นที่ทำกินอยู่ห่างไกลจากแหล่งน้ำไม่สามารถเพาะปลูกได้เลยก็มี พวกเขาจึงต้องอาศัยแหล่งอาหารจากธรรมชาติ โดยเฉพาะสัตว์ป่า เช่น หมูป่า ไก่ป่า ที่มักมาลักกัดกินข้าวโพดในไร่ของชาวบ้าน ที่กำลังแตกยอดอ่อนในช่วงตอนต้นของฤดูร้อน เมื่อได้พูดคุยกับชาวบ้าน ถึงประเด็นนี้ ผู้เขียนเริ่มสนุกกับการนั่งฟังเรื่องเล่าจากชีวิตจริงอิงธรรมชาติของชาวบ้าน^๔ ชวนให้อมยิ้มและขบคิดว่า ธรรมชาติมักจะมียะโรมาหยอกล้อมนุษย์อย่างเราได้เสมอๆ แต่ที่สุดแล้วต้องมีของขวัญปลอบใจทุกทีสิน่า แต่ระยะหลังๆ มาเป็นเวลากว่า ๑๐ ปีแล้วที่ธรรมชาติไม่ได้

^๓ สัมภาษณ์ หมี่ชา อยู่ช่อง, มีนาคม ๒๕๔๕.

^๔ สัมภาษณ์ หองฉิก มีเซ, กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕.

หยอกล้อชาวบ้านดังที่เคยปรากฏในเรื่องเล่า เนื่องจากจำนวนผืนป่าที่ลดลงต้นเหตุจากชาวบ้านเปลี่ยนแนวคิดการผลิตมาเป็นแบบไม่พอเพียง ปลุกเพื่อขายมิใช่การปลูกเพื่อกินดังเช่นแต่ก่อน การจับจองบุกรุกพื้นที่ป่าจึงมีมากขึ้น ป่าไม้ถูกทำลายเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตร เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อส่งขายเอาค่าไร ถึงบรรทัดนี้ผู้เขียน เริ่มลำบากใจที่จะเล่าถึงสถานการณ์ต่อมา จึงขอเล่าถึงความงามเท่านั้น พร้อมทั้งละความจริงที่ไม่งามไว้ในฐานที่เข้าใจ

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านผู้หนึ่งที่มีอายุประมาณ ๓๐ ปี เธอเล่าว่าในอดีตเมื่อ ๑๐ กว่าปีก่อน ปริมาณน้ำในลำห้วยสายหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชาวบ้านสายนี้ ช่วงฤดูฝนเคยมีระดับน้ำสูงถึงเอวของผู้ใหญ่ และกระแสน้ำเชี่ยวกราก มีเรื่องเล่าว่าชาวบ้านวัยกลางคนผู้หนึ่งเดินผ่านลำห้วยแล้วถูกกระแสน้ำพัดพาไปถึงบ้านห้วยดูทางตอนใต้ที่อยู่ไกลจากหมู่บ้านหลายกิโล (แม่ว)^๕ ตั้งแต่นั้นไม่มีใครกล้าเดินผ่านลำห้วยอีก จนเมื่อเวลาผ่านไประดับน้ำเริ่มลดลง จนในตอนนี้สูงที่สุดเพียงแค่หัวเข่าเท่านั้น เธอเล่าพลางส่งสายตามองริ้วแสงความเสียดายออกมาให้เห็นอย่างชัดเจน ผู้เขียนนั่งฟังพลางนึกถึงเมื่อครั้งไปจับปลากับกลุ่มเด็กในหมู่บ้านและพี่เลี้ยงที่เดินทางไปเยี่ยมในพื้นที่ วันนั้นพวกเด็กๆ และพี่เลี้ยงสนุกกันมากแต่ผู้เขียนเดินจนเหนื่อยเนื่องจากไม่คุ้นชินกับการเดินเป็นระยะทางไกลๆ สังเกตเห็นว่าระดับน้ำในลำห้วยมีปริมาณแค่เข่าตามคำบอกเล่าทั้งที่ฝนเพิ่งทิ้งช่วงไปไม่นานนัก แต่ก็ยังพอมีให้เด็กได้สืบทอดภูมิปัญญาการหาปลาด้วยวิธีตามธรรมชาติมาจากรุ่นพ่อแม่บ้าง วิธีการหาปลาของชาวอำเภอมืออุปกรณ์คือ จอบ พร้า ตะกร้าดักปลา และข้องใส่ปลา การจับปลาของเด็กๆ วิธีแรกคือ การกั้นทางน้ำ เด็กๆ เลือกลำบริเวณริมตลิ่งที่มีพงหญ้า ต้นไม้ น้ำ และหินก้อนใหญ่ เพราะให้เหตุผลว่าปลามักซ่อนตัวอยู่ในซอกหินและพงหญ้าเหล่านั้น เด็กใช้พร้าฟันพงหญ้าที่รกรุงรังทิ้งเสีย ความเงียบเป็นสิ่งสำคัญ พวกเขาค่อยๆ ช่วยกันยกหินมาวางเรียงเพื่อเปลี่ยนทิศทางของน้ำให้ไหลไปทางอื่น เมื่อน้ำนิ่งช่วยกันวิดน้ำออก ค่อยๆ ดันหินแล้วใช้สองมือคอยไล่ตะครุบเจ้าปลา อีกวิธีหนึ่งคือ การใช้ตะกร้าดักปลาเป็นตัวช่วย โดยวางตะกร้าให้ติดกับพื้นดิน หันปากตะกร้าเข้าโขดหินให้อยู่ในทิศทางเดียวกับกระแสน้ำ เปิดหินแล้วใช้มืออีกข้างช่วยจับเจ้าปลาไหล ปลาช่อน ปลาหางแดง ที่พยายามแหวกว่ายดำดิ่งหนีเอาชีวิตรอด แต่ก็ไม่อาจพ้นเงื้อมมือมัจจุราชวัยละอ่อนไปได้

การจับปลาสองวิธีนี้มีความน่าสนใจต่างกัน การกั้นทางน้ำต้องใช้จำนวนคนมากเพื่อช่วยกันลำเลียงหินไปกั้นทางน้ำและช่วยกันวิดน้ำออกจากบริเวณนั้น แต่การใช้ตะกร้าดักปลามีแค่คนเดียวก็เพียงพอ ที่น่าประทับใจจากการจับปลาในครั้งนั้นคือหลังจากเด็กๆ เสร็จภารกิจจับปลาบริเวณใดบริเวณหนึ่งแล้ว พวกเขาช่วยกันยกหินออกเพื่อให้กระแสน้ำได้ไหลในทิศทางเดิม

^๕ สัมภาษณ์ หนึ่ง นามะ, มีนาคม ๒๕๕๕.

สิ่งนี้เป็นการถ่ายทอดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติหรือไม่ ผู้เขียนไม่ได้ซักถามแต่เมื่อได้เห็นแล้ว
ปลาปลื้มใจเท่านั้นเอง

คำเตือนสำหรับผู้อยู่ในวัยใกล้ชราควรระมัดระวังกับการจับปลาด้วยวิธีการกันทางน้ำ
เนื่องจากความสามัคคีอันดีดังกล่าว ส่งผลให้พี่เล็ก (กฤษณ์ ชื่นอารมณ์) พี่เลี้ยงภาคสนามขวัญใจ
บัณฑิตอาสาสมัครปวดหลัง ขัด ขอก ร้องโอดโอยไปหลายวัน เนื่องจากลืมนั่งประมั้นสังขารของ
ตนเอง

“อาพี อาพิว” พ่อเฒ่า แม่เฒ่า สอนกราบสอนไหว้

การหาอยู่หากินของชาวบ้านมักอิงกับขนบธรรมเนียมประเพณีของชนเผ่า กล่าวคือ ชาว
อาข่าส่วนใหญ่มีการนับถือผีบรรพบุรุษของแต่ละครอบครัว ชาวบ้านเชื่อว่าบรรพบุรุษเป็นผู้ปกป้อง
รักษา ดูแล และคุ้มครองลูกหลานให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มีกิน มีใช้ ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย และไม่
ประสบกับความยากลำบากในชีวิต นอกจากนี้ชาวบ้านยังเชื่อว่ามีผีที่คอยดูแลรักษาแหล่งทรัพยากร
อาหารของพวกเขาซึ่งต้องให้ความเคารพและเซ่นไหว้เช่นเดียวกัน ดังนั้น วิถีชีวิตของชาวอาข่ามี
ขนบธรรมเนียมให้ลูกหลานชาวอาข่าได้ยึดถือสืบต่อกันมา ประเพณีของชาวอาข่าที่สำคัญมัก
เกี่ยวข้องกับการมีอยู่มีกิน เพราะหากทำความเข้าใจชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเรื่องสำคัญที่สุด
ในชีวิตของพวกเขา คือ การมีอาหารให้สมาชิกในครอบครัวได้บริโภคอย่างเพียงพอ ดังนั้นประเพณี
หรือพิธีกรรมของชาวอาข่าที่สำคัญสัมพันธ์กับความมั่นคงทางอาหารประกอบด้วยพิธีกรรมก่อน
การปลูกข้าว การเซ่นไหว้บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ การเซ่นไหว้น้ำและดินในไร่ ประเพณีถอนขนไก่
ประเพณีไล่ชิงช้า และประเพณีกินข้าวใหม่ ประเพณีที่สำคัญและมีความสลับซับซ้อน ซึ่ง
แสดงออกถึงความสำคัญ ความพิถีพิถันในการประกอบพิธีนี้คือ พิธีกรรมก่อนการปลูกข้าว และ
การเซ่นไหว้บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ผู้นำศาสนาประจำหมู่บ้านจะกำหนดวันดีของชุมชนเพื่อทำการเซ่น
ไหว้บูชาบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ดำเนินบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ของชาวอาข่าเล่าว่า ในอดีตต้นข้าวในไร่ของ
ชาวบ้านหายไป ตามมาพบอยู่ที่บริเวณบ่อน้ำที่ผุดขึ้นตามธรรมชาติของชุมชน จึงเชื่อกันว่าบ่อน้ำ
แห่งนี้มีความศักดิ์สิทธิ์จากนั้นมาจึงได้มีพิธีกรรมเซ่นไหว้บ่อน้ำแห่งนี้ โดยหลังจากเสร็จสิ้น
ประเพณีชนไก่ (สงกรานต์) ในเดือนเมษายน ในพิธีนี้ทุกบ้านต้องส่งผู้ชายในครอบครัวมาเข้าร่วม
พิธีกรรม ผู้นำศาสนาจัดเตรียมไก่อามาเซ่นไหว้ ๒ ตัว เป็นเพศผู้และเพศเมียอย่างละ ๑ ตัว มาฆ่า
และเซ่นไหว้ต่อหน้าบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ หลังจากนั้นทุกคนจะดักน้ำจากบ่อน้ำใส่ในน้ำเต้าของตนที่
เตรียมมา กลับไปล้างเมล็ดข้าวเปลือกส่วนหนึ่งที่เตรียมไว้รอจะปลูกต่อไป ชาวอาข่าเชื่อว่าน้ำจาก
บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์เป็นน้ำทิพย์สามารถล้างความชั่วร้ายหรือสิ่งที่ไม่ดีที่จะทำให้เมล็ดข้าวไม่เจริญงอก
งามได้ หลังพิธีนี้เสร็จสิ้นลงผู้นำศาสนาจะนำกระดูกส่วนน่องของไก่ทั้งสองตัวมาทำนายผลผลิต
ทางการเกษตรและการหาอาหารล่าสัตว์ของชาวบ้านว่าจะได้ผลดีหรือไม่ โดยนำกระดูกดังกล่าวมา

ชุดเอาเศษเนื้อออกทั้งหมด กระดูกส่วนน่องของไก่ทุกตัวมีรู ๒-๓ รู ผู้นำใช้ไม้จิ้มฟันปักลงไป แล้วดูทิศทางของไม้จิ้มฟัน โดยกระดูกของไก่ตัวผู้บอกเล่าคำทำนายเกี่ยวกับการล่าสัตว์ และกระดูกของไก่ตัวเมียบอกเล่าคำทำนายของผลผลิตทางการเกษตรของชาวบ้านในปีที่กำลังจะมาถึง เมื่อได้นั่งฟังเรื่องเล่ามาถึงตรงนี้ ผู้เขียนนึกทบทวนและมีคำถามในใจเกิดขึ้นว่าหากทิศทางของไม้ทำนายว่าผลผลิตและการล่าสัตว์ได้ผลไม่ดีจะมีวิธีแก้ไขอย่างไร ซึ่งคำตอบที่ได้ไม่ว่าจะเป็นอย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเชื่อว่าการตอบข้อนี้ได้ดีกว่าความรู้ที่ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษอาช่าสู่ลูกหลานนั้น เป็นการสะท้อนระยะเวลาการสั่งสมการเรียนรู้ ความเชื่อ ความศรัทธา ความเคารพนับถือในธรรมชาติ ผืนป่า แหล่งน้ำ ผืนแผ่นดิน ที่ประทานอาหารหล่อเลี้ยงชีวิตลูกหลานชาวอาช่าเรื่อยมา หากมีการเคารพนับถือธรรมชาติ ย่อมไม่มีการทำลายธรรมชาติเกิดขึ้น ดังนั้นหากยังมีความเชื่อและนับถือในผีบรรพบุรุษ ผีป่า ผีไร่ ชาวบ้านคงมีอาหารเลี้ยงชีพต่อไปอย่างไม่มีวันหมด

หลังจากพิธีกรรมนี้เสร็จสิ้น ประเพณีของชุมชนต้องให้เกียรติผู้นำศาสนาหรือผู้นำชุมชน ปลุกข้าวก่อน ซึ่งก่อนการปลุกข้าวทุกครัวเรือนต้องหาวันดีของครอบครัวตนเอง ซึ่งวันดี คือวันที่ไม่ใช่วันเกิดของสมาชิกเพศหญิงในครอบครัว แล้วจึงเตรียมตัวนัดแนะเพื่อนบ้านให้ไปช่วยปลุกข้าว แรงงานในการปลุกข้าวของชาวบ้านคือเพื่อนบ้านที่สนิทสนมคุ้นเคย ญาติมิตร ซึ่งแรงงานของแต่ละครอบครัวเหล่านี้ต้องหมุนเวียนไปปลุกข้าวให้กับบ้านที่มาช่วยปลุกข้าวในไร่ของตนจนครบ เว้นเสียแต่บ้านของผู้นำที่สมาชิกจากทุกครอบครัวต้องส่งตัวแทนมาช่วย โดยในวันนี้บ้านอื่นๆ ต้องงดไปไร่ของตนเอง เป็นการให้เกียรติและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การที่ผู้นำศาสนาของชุมชนได้รับสิทธิพิเศษเหล่านี้มากเนื่องจากวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของชาวอาช่ามีประเพณี พิธีกรรม การปฏิบัติตนตามความเชื่อมากมาย ไม่ว่าจะเป็นเกี่ยวกับการผลิตทางการเกษตร การหาอาหารตามธรรมชาติ การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น สิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตเหล่านี้จำเป็นต้องมีการปรึกษาหารือและขอความช่วยเหลือจากผู้นำศาสนาเป็นหลักเพราะเชื่อว่าผู้นำศาสนาเป็นผู้ที่มีจิตรับส่งกับผีบรรพบุรุษผู้ดูแลชุมชนได้

ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนชาวอาช่าอีกคนหนึ่งคือ ช่างตีเหล็ก หรือช่างตีมีด ความรู้ในเรื่องการตีเหล็กไม่ใช่มีกันทุกคนเป็นความรู้ที่ถ่ายทอดมาเพียงบางครอบครัวเท่านั้น ช่างตีเหล็กมีความสำคัญต่อการผลิตทางการเกษตรเนื่องจากเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากเหล็กนั้น ช่างตีเหล็กเป็นผู้ประกอบให้กับแต่ละบ้าน ดังนั้นชาวบ้านจึงให้ความสำคัญ เคารพนับถือช่างตีเหล็กเช่นเดียวกับผู้นำศาสนา จะเห็นได้ว่าบุคคลที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือนั้นทุกคนมีบทบาทในการช่วยเหลือสมาชิกของชุมชนทุกครัวเรือนให้มีความเป็นอยู่ที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการเกษตร การหาอยู่หากิน เพราะสังคมในอดีตมีอาชีพหลัก คือ การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ต่างจากสังคมยุคปัจจุบันที่มีความแตกต่างหลากหลายในด้านอาชีพ ดังนั้นการเข้าถึงและการได้มาซึ่งอาหารจึงไม่ได้มาจากการ

เพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ หรือการเก็บหาของป่าเช่นในอดีตเท่านั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ช่างตีเหล็ก และผู้นำศาสนาเป็นผู้กำหนดชะตาความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชาวอาข่า^๖

การปลูกข้าวของชาวอาข่า มี ๒ วิธีการปลูก ได้แก่ การปลูกคู่และการปลูกเดี่ยว การปลูกคู่เป็นการใช้แรงงาน ๒ คน ชายและหญิง โดยฝ่ายชายเป็นผู้กำเลียมคอยขุดหลุม ฝ่ายหญิงคอยเดินตามหยอดเมล็ดข้าวลงในหลุมที่ฝ่ายชายขุดไว้ และผู้ชายเป็นผู้ฝังกลบดินเบาๆ การปลูกเดี่ยว คือ การปลูกโดยใช้คน ๑ คน โดยมีอุปกรณ์ คือจอบเล็กด้ามสั้น มือหนึ่งกำจอบขุดหลุมและฝังกลบ อีกมือหนึ่งคอยล้วงเมล็ดข้าวที่เตรียมมาในย่ามหยอดลงไปหลุม ชาวบ้านให้ความสำคัญกับวิธีการทั้ง ๒ แต่จะเลือกใช้วิธีใดขึ้นอยู่กับจำนวนแรงงาน ความถนัดของแต่ละบุคคล^๗ ระยะเวลา ๒ สัปดาห์หลังการปลูกข้าวชาวบ้านไม่ไปไร่ เหตุเพราะเกรงว่าอาจเดินเหยียบเมล็ดข้าวของคนที่ได้ปลูกไว้ อุปสรรคสำคัญที่ทำให้การปลูกข้าวไม่ได้ผลดีคือ ศัตรูพืชในไร่ข้าว ในเบื้องต้นชาวอาข่ามีภูมิปัญญาอันชาญฉลาดคือการกำจัดศัตรูพืชด้วยการใช้มือหยิบแมลงออก เป็นวิธีการที่ใช้ในกรณีที่ศัตรูพืชมีจำนวนน้อย แต่หากแมลงศัตรูพืชเหล่านี้มีมากจนไม่สามารถกำจัดด้วยมือได้หมด ทางออกคือการปลง ทำใจยอมรับว่าตนเองโชคร้าย

ความเชื่อเรื่องการกำจัดศัตรูพืชที่ชาวบ้านให้ความสำคัญและปฏิบัติกันเรื่อยมาเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากความเชื่อว่า ตั๊กแตนเป็นศัตรูพืชตัวกลางเจ้าประจำที่มักกัดกินข้าวที่ปลูกในไร่ของชาวบ้าน โดยเฉพาะเดือนกันยายนตอนปลายของฤดูฝนที่ข้าวกำลังออกรวง ชาวบ้านจับตั๊กแตนมา ๑ ตัว ในวันลิง (เป็นวันตามปฏิทินของชาวอาข่า) มาใส่ไว้ในภาชนะในบ้านทิ้งไว้ ๑ คืน เช้าวันรุ่งขึ้นในวันไก่ ซึ่งเชื่อว่าเป็นอริกับตั๊กแตน ชาวบ้านต้องตื่นแต่เช้าตรู่ (ครู..ขนาดที่ว่าก่อนที่จะตั๊กแตนตัวนั้นจะล้มตายขึ้นมา) เมื่อหุงข้าวเสร็จชาวบ้านค่อยๆ นำตั๊กแตนตัวนั้นออกมาจากภาชนะที่คุ้มขังแล้วทำการควักดวงตาของตั๊กแตนทั้งสองข้างออก เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าหากตั๊กแตนเห็นว่ามันกำลังจะถูกฆ่า วิญญาณของมันจะไปกัดกินข้าวในไร่ของชาวบ้านจนเสียหายได้ เมื่อสูญเสียดวงตาทั้งสองข้างแล้วส่วนหัวของมันต้องถูกเด็ดออกจากลำตัว แล้วโยนลงไปในหม้อที่กำลังนึ่งข้าว หลังจากนั้นนำข้าวที่นึ่งสุกแล้วไปตำ ขณะที่ตำชาวบ้านใส่ส่วนลำตัวของตั๊กแตนที่เหลืออยู่เป็นชิ้นสุดท้ายตามลงไปพร้อมกันด้วย หลังจากนั้นชาวบ้านนำข้าวตำตั๊กแตนมารับประทาน

ศัตรูพืชตัวกลางลำดับต่อไปคือ ค้างคาว วิธีการกำจัด คือ จับเจ้าค้างคาวที่ชอบกัดกินต้นข้าวในไร่ที่กำลังเจริญเติบโตเป็นลำต้นช่วงเดือนมิถุนายน มาหนึ่งตัว นำมันมาผูกกับเชือก ระหว่างทางเดินกลับบ้านหลังจากเสร็จสิ้นภารกิจในวันเดียวกัน ก่อนเข้าหมู่บ้านชาวบ้านจะแหวะแขวนตัว

^๖ สัมภาษณ์ อาก่า โยเปียะ, ผู้นำศาสนา, ตุลาคม ๒๕๔๘.

^๗ สัมภาษณ์ อาเอ่อ ยูเปีย, ธันวาคม ๒๕๔๘.

ด้วงดินกับเชื้อไวที่ประตุมชนก่อนเข้าหมู่บ้านไม่นำกลับไปบ้านด้วย ชาวอำเภอก็มีความเชื่อว่า ประตุมชนมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถป้องกันและกำจัดสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาในหมู่บ้านได้ ดังนั้น ทางทิศเหนือและทิศใต้ของหมู่บ้านต้องมีประตุมชนอยู่ให้ชาวบ้านได้เดินลอดซุ้มประตู เชื่อว่า วิญญาณ ภูตผี สิ่งเลวร้ายที่ติดมากับตัวขณะที่ออกนอกหมู่บ้านจะถูกขจัดออกไปเมื่อได้เดินผ่าน ประตูนี้ เจ้าตัวด้วงดินก็เช่นเดียวกันเพราะมันเปรียบเหมือนสิ่งเลวร้ายที่ทำลายแหล่งอาหารของ ชาวบ้าน สร้างความเดือดร้อนให้กับพวกเขา^๔

ความเชื่อและวัตรปฏิบัติดังกล่าวเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้กับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี เนื่องจากพวกเขาเชื่อว่าเมื่อปฏิบัติดังนี้ ส่วนใหญ่แล้วแมลงศัตรูพืชมักไม่มาทำลายผลิตผลของ ชาวบ้านมาก แต่ยังมีปรากฏในบางรายซึ่งชาวบ้านบอกว่าเป็นส่วนน้อยมาก ที่เมื่อทำพิธีดังกล่าว แล้วข้าวหรือผลิตผลทางการเกษตรอื่นๆ ยังคงถูกรบกวนโดยแมลงเหล่านี้อยู่ แต่วิธีจัดการกับ ปัญหาเหล่านี้คือ การทำใจ ปลง และยอมรับกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น กล่าวโทษโชคชะตาของตนเอง ที่ไม่ดี โดยไม่ผลักไสความผิดให้กับธรรมชาติซึ่งเป็นที่เคารพของพวกเขา

ระยะเวลาหลังการปลูกข้าวเสร็จสิ้นและก่อนข้าวออกรวงให้ชาวบ้านได้เตรียมเก็บเกี่ยว ชาวบ้านทุกครอบครัวจะหาวันดีของครอบครัวเพื่อทำพิธีเช่นไหว้ดินและน้ำในไร่เพื่อขอบคุณ บรรพบุรุษ ขอขอบคุณผืนแผ่นดิน ขอขอบคุณสายฝน ที่ช่วยดูแลและโอบอุ้มต้นข้าวให้เจริญเติบโตออก งาม ให้ลูกหลานชาวอำเภามีข้าวและอาหารกินในปีถัดไป การเช่นไหว้ดินและน้ำในไร่นี้มี พื้นฐานความเชื่อเช่นเดียวกับการเช่นไหว้บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ และการเช่นไหว้ต้นไม้เพียงแตกต่างใน ช่วงเวลาและสถานที่ประกอบพิธีเท่านั้น

เมื่อฤดูกาลเก็บเกี่ยวใกล้มาถึง ชาวอำเภอก็มีประเพณีที่แสดงถึงความยินดีปรีดาที่ข้าวออกรวง สีทองอร่ามทั่วทั้งม่อนคอย ชาวบ้านเริ่มเตรียมเฉลิมฉลองในประเพณีโล้ชิงช้าหลังใหม่แทนหลัง เดิมที่สร้างเพื่อเฉลิมฉลองในปีที่ผ่านมา แต่ละบ้านต้องฆ่าไก่เพื่อเช่นไหว้บรรพบุรุษ จากนั้นทุก ครอบครัวรวบรวมเงินจำนวนหนึ่งเพื่อซื้อวัวหรือควายมาแล้วแบ่งเนื้อให้แต่ละครอบครัวนำไป ประกอบอาหารเป็นการแสดงความยินดีร่วมกันของคนทั้งชุมชน ประเพณีโล้ชิงช้าเป็นประเพณีที่ สำคัญของชาวอำเภอซึ่งแสดงถึงสภาวะการมั่นคงทางอาหารของชุมชนได้เป็นอย่างดี ใน ประเพณีนี้จะมีการเล่นโล้ชิงช้าของชาวบ้านทุกเพศทุกวัยในชุมชน ชิงช้าของชาวบ้านหล่อชาถูก สร้างขึ้นบริเวณหน้าผาทิศเหนือของชุมชน ชิงช้ามีลักษณะสูงเชือกเส้นใหญ่ผูกยึดติดกับไม้ ผู้ เล่นขึ้นไปยืนโหนเมื่อชิงช้าเริ่มแกว่งไกวตัวของผู้เล่นจะถูกส่งด้วยแรงผลักดันของเพื่อนให้ลอยอยู่ใน อากาศ นอกหน้าผาที่ตั้งชิงช้า สร้างความตื่นเต้นหวาดเสียวให้กับผู้เล่นและผู้ชมยิ่งนัก ในช่วงเวลา

^๔ สัมภาษณ์ เจอดี ยูเบีย, กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕.

นี่เป็นช่วงเวลาอันดีที่ทุกคนในหมู่บ้านกำลังมีความสุขใบหน้าเปื้อนรอยยิ้ม ดังนั้นหนุ่มสาวชาวอาข่ามักใช้ช่วงเวลานี้ในการเกี่ยวพาราสักกันอีกด้วย

ประเพณีเกี่ยวกับข้าวยังไม่หมดเพียงแค่นี้ ประเพณีที่สำคัญที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตการดำรงอยู่ ความเชื่อ ความศรัทธา ภูมิปัญญาที่ส่งเสริมให้ชาวอาข่าบ้านหล่อชาวมีสภาพการมั่นคงทางอาหารที่สามารถวิเคราะห์ได้ถึงความยั่งยืนของการมีอยู่มีกินของชุมชน ผู้เขียนมองว่าทุกประเพณีที่ได้กล่าวมาในตอนต้นท้ายที่สุดแล้วมาขมวดปม สรุปสภาพการณ์และตอบโจทย์ความมั่นคงทางอาหารได้ ดังเช่น ประเพณีกินข้าวใหม่ ชาวอาข่าให้ความสำคัญกับข้าวไม่ต่างจากชาวไทยหรือชาวตะวันออกชาติอื่นๆ โดยทั่วไป แต่การเคารพนับถือข้าวและบรรพบุรุษ ผู้อาวุโสของชุมชน ชาวอาข่ามีการแสดงออกได้ถึงความเคารพนับถือได้ไม่น้อยหน้าชาติพันธุ์ใดๆ เลยทีเดียว การกินข้าวใหม่มีขึ้นในช่วงเดือนตุลาคมเป็นต้นไปของทุกปีหลังจากมีการเฉลิมฉลองข้าวออกรวงในประเพณีโล้ชิงช้าไม่นาน

ประเพณีกินข้าวใหม่เริ่มโดยผู้นำศาสนาคนเดิมทำพิธีหาวันดีเพื่อประกอบพิธีกินข้าวใหม่ของตนเองเป็นบ้านแรก หลังจากนั้นแต่ละครอบครัวจึงหาวันดีเพื่อจัดพิธีนี้ตามมา ประเพณีกินข้าวใหม่ของชาวอาข่าเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูรู้คุณ ความเคารพต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ และผู้อาวุโสในชุมชน ในพิธีกรรมแต่ละบ้านจะนำข้าวที่ออกรวงใหม่ในไร่ของตนบางส่วนมาคั่ว ต้ม แล้วนำไปผสมกับข้าวที่หุงสุก ฆ่าไก่ในบ้านแล้วนำมาต้ม จดลงในโตกเล็กโดยมีข้าวใหม่หุงสุกที่เตรียมไว้ ไก่ต้ม และน้ำชา เช่น ไหว้ที่หิ้งเคารพบรรพบุรุษที่ล่วงลับภายในบ้าน โดยเพศชายที่อาวุโสที่สุดในบ้านเป็นผู้ประกอบพิธีจะหยิบข้าวหนึ่งหยิบมือผสมกับเนื้อไก่ฉีกเป็นชิ้นเล็กๆ ยื่นให้กับสมาชิกในบ้านที่ยืนต่อคิวตามลำดับอาวุโส เพื่อรับข้าวและไก่มากิน ในการรับข้าวผู้รับต้องแบ่มือทั้งสองข้างชิดกันพร้อมกับก้มศีรษะเพื่อแสดงถึงความเคารพในสิ่งของที่ผู้อาวุโสหยิบยื่นให้ ขึ้นตอนดังกล่าวดำเนินไปด้วยความเงียบและท่วงท่าของสมาชิกที่สำรวมกาย ใจ และคำพูดทำให้พิธีกรรมนี้น่าเชื่อถือ มีพลัง และสะท้อนให้เห็นว่าชาวอาข่าให้ความสำคัญในการเคารพในอาหาร โดยเฉพาะข้าวและบรรพบุรุษซึ่งได้รับเกียรติให้กินข้าวใหม่ก่อนเป็นบุคคลแรก

นอกจากบรรพบุรุษที่ล่วงลับแล้วชาวอาข่ายังให้ความสำคัญต่อผู้อาวุโสที่ยังมีชีวิตท่านอื่นๆ ในชุมชนอีกด้วย โดยหลังจากพิธีกรรมดังกล่าวเสร็จสิ้นลงในตอนเย็นแต่ละบ้านจะจัดสำหรับกับข้าวพร้อมสรรพเป็นอย่างดี มีการลั่นหมุด ฆ่าไก่ เก็บผักและไม้ผลในไร่มาประกอบเป็นอาหารที่ดีที่สุดเพื่อรับประทานฉลองแสดงความยินดีกัน ในงานนี้ผู้อาวุโสของชุมชนจะได้รับเกียรติเชิญจากแต่ละบ้านให้ไปร่วมรับประทานข้าวใหม่และอาหารที่ได้จัดเตรียมไว้ เป็นการแสดงความเคารพนับถือผู้อาวุโสในชุมชนซึ่งชาวอาข่าให้ความสำคัญกับการเคารพผู้อาวุโสทุกคนในชุมชนเป็นอย่างมาก การเชิญผู้อาวุโสในชุมชนมาร่วมรับประทานข้าวใหม่นี้ เจ้าบ้านถือว่าเป็นเกียรติเพื่อจะได้รับสิริรับพรจากผู้อาวุโสเหล่านี้ ประหนึ่งว่าพ่อแม่ยินดีกับความสำเร็จของลูกนั่นเอง ในช่วงเวลาของการ

ประกอบพิธีกรรมและการจัดฉลองดังกล่าว ผู้อาวุโสที่มาร่วมรับประทานอาหารต้องรับข้าวที่เจ้าของบ้านเช่นไหว้ด้วยสองมือและแสดงความเคารพด้วยการก้มศีรษะเช่นเดียวกัน ในการนั้นขณะผู้ศึกษาในฐานะนักศึกษาได้รับเชิญจากหลายๆ บ้านให้ไปร่วมรับประทานข้าวใหม่ของหลายๆ บ้าน นำความปลาบปลื้มใจและความรู้สึกเป็นเกียรติแก่นักศึกษาเป็นอย่างมาก

สอนทำ สอนสร้าง

การทำไร่ในอดีตของชาวบ้านชุมชนบ้านหล่อชาเมื่อ ๓๐ ปีก่อน เป็นการทำไร่หมุนเวียน เมื่อได้เห็นคำว่าไร่หมุนเวียน ผู้อ่านอาจคิดไปว่าเป็นการทำลายป่าของชาวเขา แต่ความจริงแล้วการทำไร่หมุนเวียนของชาวนั้นเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างแท้จริง กล่าวคือ ชาวบ้านมีการเพาะปลูกพืชและทำไร่ข้าวบนเนื้อที่ใดเนื้อที่หนึ่งเป็นระยะเวลา ๑ – ๒ ปี เมื่อขึ้นปีที่ ๓ ชาวนาจะย้ายไปทำการเกษตรอีกที่หนึ่งเป็นระยะเวลา ๑ – ๒ ปีเช่นเดียวกัน แต่ละพื้นที่ชาวนาต้องพักพื้นที่ดินเอาไว้เป็นระยะเวลา ๖ – ๗ ปี แต่ละปีต้องหมุนเวียนไปทำในที่ที่พักพื้นที่เอาไว้เมื่อ ๗ ปีก่อน เป็นการทิ้งระยะเพื่อปรับสภาพดิน ระยะเวลา ๖ – ๗ ปี เป็นช่วงเวลาที่ทำให้เกิดป่าที่อุดมสมบูรณ์ได้ เมื่อมีป่าดินจึงอุดมสมบูรณ์และไม่เป็นการทำลายป่า เพราะในแต่ละปีจะต้องมีป่าที่อุดมสมบูรณ์อยู่เสมอ และทำให้ผลผลิตของชาวนาออกดอกออกผลดีอีกด้วย หากจะเทียบกับการทำการเกษตรในที่ดินเดิมซ้ำๆ กันทุกปีๆ เช่น ในปัจจุบัน ผลผลิตของชาวนาไม่ดีเนื่องจากดินเสื่อมสภาพ อาหาร พืชผักไม่พออย่างชีพ เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ผลักดันให้ชาวนาต้องดิ้นรนออกไปทำงานรับจ้างนอกชุมชน เข้าสู่วงจรเศรษฐกิจทุนนิยมที่ไม่มีความมั่นคงทางอาหารเพราะต้องอาศัยเงินตราเป็นตัวแลกเปลี่ยนเพื่อยังชีพ ปัญหาดังกล่าวสืบเนื่องมาจากการที่ชาวนาไม่มีสิทธิในที่ดินทำกินที่ตนเองได้จับจองกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษและการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ของทางการที่ทับเขตพื้นที่ทำกินของชาวนา

นอกจากการทำไร่หมุนเวียนแล้วชาวนาหล่อชายังมีวิธีการอนุรักษ์พื้นที่สีเขียวอย่างชาญฉลาด คือ การกำหนดเขตป่าชุมชน โดยมีเนื้อที่ตั้งแต่สุสานทางทิศเหนือเรียงลงไปทางทิศใต้ท้ายหมู่บ้าน ย้อนขึ้นไปทางทิศตะวันออกของชุมชน ผู้ใดฝ่าฝืนกฎนี้ต้องถูกปรับเป็นเงิน ๕๐๐ บาท แต่อันที่จริงชาวนาไม่ได้ปฏิบัติตามเพราะเกรงจะถูกปรับเป็นเงินแต่อย่างใด เหตุผลที่ลึกซึ้งกว่านั้นคือ ความเชื่อที่มีมาแต่ในอดีตที่ชุมชนรุ่นบรรพบุรุษเล่าต่อกันมาว่าพื้นที่รอบๆ ชุมชนเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มีผีป่าคอยดูแลปกป้องรักษา หากใครเข้าไปทำลาย ตัดต้นไม้หรือเก็บของป่าในบริเวณนี้ต้องมีอันตรายเกิดขึ้นกับตัวผู้นั้น ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นแล้วในชุมชน ผู้หญิงคนหนึ่งเข้าไปตัดไม้ไผ่ในป่าบริเวณนี้ ต่อมาไม่นานเธอถูกแมลงชนิดหนึ่งต่อยที่ตาข้างซ้ายจนบอดสนิทเมื่อคราวออกไป

^๔ สัมภาษณ์ บัญญัติ บีเช, ผู้นำศาสนา, มีนาคม ๒๕๔๕.

ทำไร่ หากไม่มีเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเป็นอุทาหรณ์ผู้ศึกษาจะต้องคิดว่าเป็นกุศโลบายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างแยบยลของบรรพบุรุษชาวอาข่าเป็นแน่

การถนอมอาหารของชาวอาข่าบ้านหล่อชา ผู้ศึกษาสังเกตเห็นว่าวัตถุดิบที่ชาวบ้านนำมาถนอมอาหารส่วนใหญ่นั้นเป็นประเภทพืชผักเสียส่วนใหญ่ จึงได้ถามกับชาวบ้านว่าทำไมไม่นำเนื้อสัตว์มาถนอมอาหารเก็บไว้กินช่วงฤดูแล้ง คำตอบที่ได้คือ ช่วงหน้าแล้งในอดีตมักมีสัตว์ป่าออกมากัดกินข้าวโพดในไร่ของชาวบ้านมาก ช่วงเวลาดังกล่าวชาวบ้านจึงได้ดักสัตว์เหล่านี้มาประกอบเป็นอาหาร และสาเหตุที่ส่วนใหญ่มักถนอมอาหารประเภทผักเนื่องจากช่วงหน้าแล้งชาวบ้านปลูกพืชผักได้น้อย เพราะน้ำในลำห้วยแห้งขอดไม่พอต่อการเพาะปลูกพืช โดยเฉพาะพื้นที่สูงและไกลจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ชาวบ้านจึงนิยมนำผักมาหมักดอง และตากแห้ง โดยผักที่นิยมนำมาถนอมคือ ผักกาดขม เป็นผักที่มีรสขม (ไม่บอกก็รู้) หากนำมาทานสดๆ หรือประกอบอาหารด้วยวิธีอื่นมักไม่อร่อย การนำมาหมักดองหรือตากแห้งจะให้รสชาติที่ถูกปากชาวบ้านมากกว่า เครื่องปรุงในการถนอมอาหารของชาวบ้านหาได้ทั่วไปในชุมชน เช่น ข้าวสาร โดยการนำผักกาดขมมาดองกับน้ำสะอาดทิ้งไว้ในไห โรยด้วยข้าวสารปิดฝาให้สนิท ชาวบ้านใช้ข้าวสารโรยผักเพื่อให้มีกลิ่นหอม ทิ้งไว้ ๑ สัปดาห์จึงนำออกมาตากแห้ง เก็บใส่ถุงพลาสติกมัดปากถุง ผักดังกล่าวมีรสเปรี้ยว การตากผักให้แห้งเพื่อถนอมอาหารชาวบ้านเล่าว่าสามารถเก็บเอาไว้กินได้เป็นปีๆเลยทีเดียว

การถนอมอาหารที่สำคัญที่จะกล่าวถึงไม่ได้ คือ ถั่วเน่า วิธีทำถั่วเน่าของชาวบ้านหล่อชาทำได้โดยนำถั่วเหลืองมานึ่งจนสุก นำไปดองปรุงรสบดกับกระเจาด ถั่วเหลืองที่นึ่งเสร็จแล้วมาผึ่งไว้แล้วใช้ใบตองปิดทับทิ้งไว้ ๑ สัปดาห์ หากต้องการเก็บไว้นานชาวบ้านนำมาทำเป็นก้อนแบนๆ แล้วตากแดดให้แห้ง

อีกวิธีหนึ่งของการจัดการเพื่อการมีอยู่มีกินคือ การหล่อเลี้ยงอาหารที่มีตามธรรมชาติให้มีกินในฤดูแล้ง คือ การเลี้ยงหนอนไม้ไผ่ ทำได้โดยการจับเจ้าหนอนมาไว้ในกระบอกลูกไม้ไผ่ โดยเปลี่ยนกระบอกลูกไม้ไผ่ทุกๆ ๑ เดือน เจ้าหนอนไม้ไผ่เลี้ยงชีพด้วยการกินเยื่ออ่อนของไผ่ในกระบอกลูกเป็นอาหาร ชาวบ้านให้สังเกตดูหากกระบอกลูกมีสีเหลืองซีดให้เตรียมเปลี่ยนกระบอกลูกใหม่ได้^{๑๑}

ธรรมชาติมักสร้างสรรค์สรรค์สมดุลาให้สรรพชีวิตอยู่เสมอๆ ธรรมชาติสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ก่อกำเนิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม เนื่องจากมนุษย์ต้องมีการจัดการกับธรรมชาติเพื่อให้สอดคล้องกับการดำรงอยู่ของชีวิต เห็นได้ชัดเจนจากวัฒนธรรมและองค์ความรู้ในการจัดการอาหารตามธรรมชาติของชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่า ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่อยู่ใกล้ชิดธรรมชาติ อาหารของชาวอาข่ามีส่วนผสมที่ครบทุกหมู่องค์ประกอบที่ร่างกายต้องการ

^{๑๑} สัมภาษณ์ โยแซ มีเซ, มีนาคม ๒๕๔๘.

และได้รับสารอาหารในปริมาณที่เพียงพอในแต่ละวันย่อมส่งผลให้กิจกรรมที่ชาวเขาต้องดำเนินในชีวิตประจำวันเป็นไปได้ด้วยดี สิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในส่วนหนึ่งส่วนใดของโลก ย่อมต้องหาอยู่หากินจากพืชและสัตว์ที่ดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกัน จึงจะส่งผลดีต่อร่างกาย ตัวอย่างชัดเจนจากมนุษย์และสัตว์แถบขั้วโลกเหนือและขั้วโลกใต้ที่มีอากาศหนาวเย็นตลอดทั้งปี ปลาและสัตว์น้ำต้องมีโครงสร้างทางร่างกายที่มีไขมันหนาๆ เพื่อด้านทานความเย็นที่แทบจะถึงจุดเยือกแข็ง ปลาเหล่านี้จึงต้องกลายมาเป็นอาหารชั้นเลิศที่มีคุณค่าทางร่างกายของมนุษย์บริเวณนั้นที่ร่างกายมีความต้องการอาหารที่มีไขมันสูงเพื่อสร้างความอบอุ่น นอกจากนี้สัตว์ชนิดอื่นๆ ยังต้องสะสมไขมันที่ปกคลุมร่างกายมาเป็นเครื่องนุ่งห่มให้กับมนุษย์อีกด้วย ชาวเขาเผ่าอาข่าก็เช่นเดียวกันที่ต้องการอาหารเพื่อสามารถดำรงอยู่และดำเนินชีวิตประจำวันที่ต้องมีพลังงานจากสารอาหารเพื่อการเดินขึ้นลงเขาทำไร่เป็นกิจวัตร ข้าวจึงเป็นอาหารยอดคุณที่ทุกบ้านจะขาดเสียมิได้ การปฏิบัติต่อข้าวจึงออกมาในรูปแบบของการเคารพบูชาดังที่ปรากฏในเรื่องเล่าจากพิธีกรรมของชนเผ่า

อาข่าหล่อชา ทศวรรษ ๔

ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านหล่อชาอาจสรุปได้ใน ๓ ประเด็นหลัก คือ การมีอยู่ของอาหาร (Food availability) การได้มาซึ่งอาหาร (Food accessibility) และการจัดการแหล่งทรัพยากรแหล่งอาหารเพื่อความมั่นคง (Food management for security) ชุมชนหล่อชามีทรัพยากรแหล่งอาหารที่สำคัญคือป่าไม้ แหล่งน้ำ และที่ดินทำกิน ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้มีมากพอที่จะหล่อเลี้ยงประชากรกว่า ๕๐ หลังคาเรือน หากวิธีการได้มาซึ่งอาหารของชาวบ้านเป็นไปอย่างพอเพียง กล่าวคือ ชาวอาข่าบ้านหล่อชามีวัฒนธรรมการหาอยู่หากินที่พึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ทรัพยากรที่ดินทำกิน การกำหนดเขตป่าชุมชน การทำไร่หมุนเวียนเพื่ออนุรักษ์ดิน การล่าสัตว์เพื่อบริโภคในครัวเรือน ไม่ล่าเพื่อการค้า รวมไปถึงประเพณีพิธีกรรมที่ผู้ศึกษาได้เล่ามาทั้งหมดตอนต้น ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมาคือ วิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ด้วยความเชื่อในระบบทุนนิยม การนับถือผีต่างๆ ความเชื่อถือ ความเคารพในวิญญาณบรรพบุรุษความเชื่อเหล่านี้สะท้อนออกมาเป็นการปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างให้คุณค่า เคารพ ผลของการเคารพนับถือธรรมชาติ คือการไม่ทำลายล้าง ไม่มีความโลภ อยากได้ อยากมี การแก่งแย่งชิงดี เอารัดเอาเปรียบ เนื่องจากเชื่อว่าธรรมชาติจัดสรรให้ทุกคนอย่างเท่าเทียมแล้ว อยู่ที่กำลังความสามารถของแต่ละคนที่จะเข้าถึง การไม่ทำลายธรรมชาตินี้เองส่งผลต่อการมีอยู่ของอาหาร การได้มาซึ่งอาหาร และการจัดการทรัพยากรแหล่งอาหาร ซึ่งทั้งหมดทั้งมวลนี้รวมเป็นความมั่นคงทางอาหาร

แต่เป็นที่น่าเสียดายเมื่อกระบวนการที่นำมาซึ่งความมั่นคงทางอาหารเหล่านั้นต้องสะดุดลงเหตุผลอันเนื่องมาจากหลายสาเหตุ ทั้งการพัฒนาทางเศรษฐกิจของสังคมไทยที่เน้นระบบทุนนิยม

การผลิตขนาดใหญ่ซึ่งต้องใช้เงินทุนและแรงงานจำนวนมากเพื่อผลกำไรที่มากตาม เป็นแนวคิดที่ค้านกับการผลิตในรูปแบบเก่า สังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปให้มูลค่ากับวัตถุและเงินตรา มากกว่าความงดงามทางจิตใจและระบบความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณผู้อาวุโสว่าไม่มีศักยภาพต่อการพัฒนา ลดคุณค่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลบางกลุ่ม สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นปัจจัยภายนอกที่เข้าถึงชุมชนอย่างรวดเร็ว ผู้ศึกษาเชื่อว่ามาพร้อมกับระบบสาธารณสุขโลกที่เพิ่งมีเข้ามาเมื่อสิบปีก่อน โดยเฉพาะถนนและไฟฟ้า ที่นำพาศาสนาคริสต์ซึ่งสอนให้คนเชื่อในพระเจ้า ดึงเยาวชนอาชญากรหลายคนออกจากความเชื่อในการนับถือผีบรรพบุรุษ บางบ้านเลิกเคารพและกราบไหว้ผีบรรพบุรุษ กลับกลายเป็นทุกวันอาทิตย์ต้องเข้าโบสถ์แทนการไปไร่กับพ่อแม่ การถ่ายทอดภูมิปัญญาการหาอยู่หากินของชนเผ่าผู้เล็กๆ นับวันยิ่งจะหาโอกาสได้น้อยลงไปทุกที เป็นการทำลายล้างวัฒนธรรมชนเผ่าอย่างค่อยๆ ถอนรากถอนโคน อีกทั้งยังกลายเป็นปัญหาความขัดแย้งภายในบางครอบครัว ระหว่างปู่ย่าตายายกับลูกหลานอีกด้วย

นอกจากนี้ปัจจัยภายในชุมชนยังเป็นตัวผลักดันชุมชนให้ออกไปสู่วงจรการผลิตในเชิงเศรษฐกิจกระแสหลัก คือ การมีสิทธิในที่ดินทำกินของชุมชน ที่ระยะหลังๆ รัฐเพิ่งจะมาคืนตัวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การไม่ทำความเข้าใจกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชาวบ้านเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินั้นว่าเป็นระบบที่เหมาะสมอย่างยิ่งแล้ว ผู้เขียนจำได้ว่าตอนเรียนชั้นประถมศึกษาวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (ส.ป.ช.) ในตำราที่สอนให้ท่องจำเป็นนกแก้วนกขุนทองว่าการทำไร่หมุนเวียนของชาวเขาเป็นการทำลายทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อนๆ ทุกคนตอบโจทย์ข้อสอบนี้ถูกต้องแทบทุกคนเพราะครูสอนให้ท่องจำขึ้นใจ

แต่เมื่อเติบโตได้มาสัมผัสคลุกคลีกับวิถีชีวิตของชาวเขา (เผ่าอาข่า) อย่างแท้จริงกลับไม่เป็นเช่นนั้น เมื่อได้ศึกษาจากการทำสารนิพนธ์เรื่องความมั่นคงทางอาหารฯ แล้ว จึงเข้าใจว่ารัฐเข้าใจชาวเขาผิดมาโดยตลอด รัฐมีองค์ความรู้แล้วว่า การทำไร่หมุนเวียนคือการตัดไม้ทำลายป่า ดังนั้นวิธีการแก้ไขคือการให้ชาวเขาเลิกทำไร่หมุนเวียน ซึ่งเท่ากับเป็นการสั่งให้เขาเปลี่ยนวิถีการทำการแบบใหม่ เป็นการลดคุณค่าความเชื่อมั่นในภูมิปัญญา คุณมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสั่งสอนให้ลูกหลานดูหมิ่นภูมิปัญญาของบรรพชน ดังนั้นความเชื่อมั่นในการดำรงชีพแบบเก่าจึงลดลง ถูกล้างสมองใหม่มาให้ปลูกพืชในที่ดินเดิมๆ หากดินไม่ดีใช้สารเคมีราดลงไป พืชผลจะเจริญงอกงาม ซึ่งกว่าจะรู้ว่าความจริงไม่เป็นดังที่ฝัน ทรัพยากรแหล่งอาหารเสียหายมากกว่าการทำไร่หมุนเวียนของพวกเขาหลายร้อยเท่า หากอยากกลับไปทำการผลิตแบบเดิมก็ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากภาครัฐกำหนดพื้นที่บางส่วนให้เป็นเขตป่าอนุรักษ์ไปแล้ว การเข้าไปแผ้วถางเพื่อใช้พื้นที่ทำมาหากินจึงถือเป็นการบุกรุกมีความผิดทางกฎหมาย ชาวบ้านจึงต้องก้มหน้ารับสภาพต่อไป บางครัวเรือนมีพื้นที่ทำกินไม่พอต้องออกไปทำงานรับจ้างนอกชุมชนเพื่อนำเงินมาซื้ออาหาร ทั้งหมด

ทั้งมวลที่กล่าวมาคือสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่า หมู่ที่ ๑๕
ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงรายในปัจจุบัน

ระลึกถึง
อาหมี่

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความ

ถาวร กัมพลกุล. ไร่มุมนเวียนในวงจรชีวิตชนเผ่าปกะกะญอ. เชียงใหม่ : บริษัท เอส ดี การพิมพ์ จำกัด ๒๕๔๗.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม. มติชนสุดสัปดาห์ (๘ เมษายน ๒๕๔๘)

ประเวศ วะสี และคณะ. สุขภาพทางสังคมและจิตวิญญาณ. กรุงเทพฯ : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด ๒๕๔๔.

เสน่ห์ จามริก และคณะ. ป่าชุมชนในประเทศไทยและแนวทางการพัฒนา เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ๒๕๓๖.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. มติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ๒๕๔๔.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ประเวศ วะสี. ความหลากหลายทางชีวภาพ สังคมและการศึกษาที่เข้าถึงความจริง ๒๕๓๖.
www.tungsong.com

วิสุทธิ ใบไม้. ความหลากหลายทางชีวภาพกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม ๒๕๓๒.
www.tungsong.com

โครงการศึกษาวิจัยเกษตรแบบไร่มุมนเวียน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. แลงการณ์
ข้อเท็จจริงทางวิชาการไร่มุมนเวียนไม่ใช้การตัดไม้ทำลายป่า ๑๕ มิถุนายน ๒๕๔๖.
www.google.com

สัมภาษณ์

เจอดี ยูเปีย. กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕.

เจอแหละ หม่อโป. ตุลาคม ๒๕๔๘.

บัญญัติ บีเช. ผู้นำชุมชน. พฤศจิกายน ๒๕๔๕, มีนาคม ๒๕๔๕.

โยเซ มีเซ. มีนาคม ๒๕๔๕.

หงอนิก มีเซ. กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕.

หมีชา ยูซอง. มีนาคม ๒๕๔๕.

อาก่า โยเปียะ. ผู้นำทางศาสนา. ตุลาคม ๒๕๔๘.

อาเอ่อ ยูเปีย. ธันวาคม ๒๕๔๘.